

**CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)**

**ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1995

Technical and Bibliographic Notes / Notes techniques et bibliographiques

The Institute has attempted to obtain the best original copy available for filming. Features of this copy which may be bibliographically unique, which may alter any of the images in the reproduction, or which may significantly change the usual method of filming, are checked below.

L'Institut a microfilmé le meilleur exemplaire qu'il lui a été possible de se procurer. Les détails de cet exemplaire qui sont peut-être uniques du point de vue bibliographique, qui peuvent modifier une image reproduite, ou qui peuvent exiger une modification dans la méthode normale de filmage sont indiqués ci-dessous.

- Coloured covers/
Couverture de couleur
- Covers damaged/
Couverture endommagée
- Covers restored and/or laminated/
Couverture restaurée et/ou pelliculée
- Cover title missing/
Le titre de couverture manque
- Coloured maps/
Cartes géographiques en couleur
- Coloured ink (i.e. other than blue or black)/
Encre de couleur (i.e. autre que bleue ou noire)
- Coloured plates and/or illustrations/
Planches et/ou illustrations en couleur
- Bound with other material/
Relié avec d'autres documents
- Tight binding may cause shadows or distortion along interior margin/
La reliure serrée peut causer de l'ombre ou de la distorsion le long de la marge intérieure
- Blank leaves added during restoration may appear within the text. Whenever possible, these have been omitted from filming/
Il se peut que certaines pages blanches ajoutées lors d'une restauration apparaissent dans le texte, mais, lorsque cela était possible, ces pages n'ont pas été filmées.

- Coloured pages/
Pages de couleur
- Pages damaged/
Pages endommagées
- Pages restored and/or laminated/
Pages restaurées et/ou pelliculées
- Pages discoloured, stained or foxed/
Pages décolorées, tachetées ou piquées
- Pages detached/
Pages détachées
- Showthrough/
Transparence
- Quality of print varies/
Qualité inégale de l'impression
- Continuous pagination/
Pagination continue
- Includes index(es)/
Comprend un (des) index

Title on header taken from: /
Le titre de l'en-tête provient:

- Title page of issue/
Page de titre de la livraison
- Caption of issue/
Titre de départ de la livraison
- Masthead/
Générique (périodiques) de la livraison

- Additional comments: /
Commentaires supplémentaires:

There are some creases in the middle of pages.

This item is filmed at the reduction ratio checked below /
Ce document est filmé au taux de réduction indiqué ci-dessous.

10X	12X	14X	16X	18X	20X	22X	24X	26X	28X	30X	32X
				✓							

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

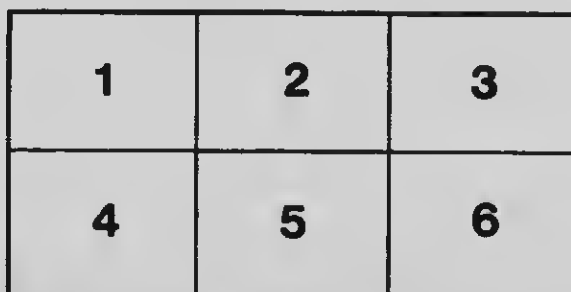
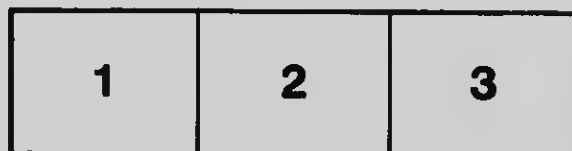
National Library of Canada

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol \rightarrow (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagram illustrates the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

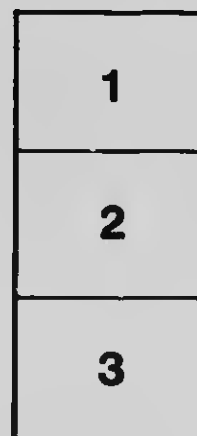
Bibliothèque nationale du Canada

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

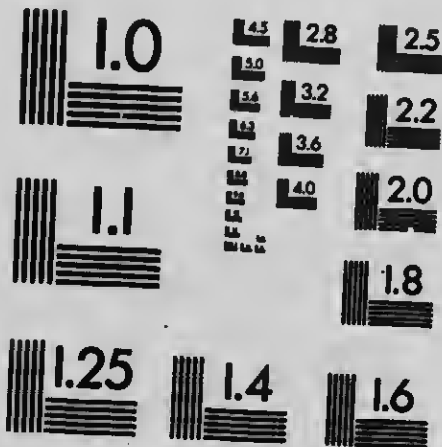
Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole \rightarrow signifie "A SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

(ANSI and ISO TEST CHART No. 2)

APPLIED IMAGE Inc

1653 East Main Street
Rochester, New York 14609 USA
(716) 482 - 0300 - Phone
(716) 288 - 5989 - Fax

КЛЬОД ГЕ

— I —

ДРУГІ ОПОВІДАНЯ

PQ 2285
C718
1916

ВІННІПЕГ, МАН.
УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
1916.

КЛЬОД ГЕ

— I —

ДРУГІ ОПОВІДАНЯ

ВІННІПЕГ, МАН.
УКРАЇНЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА
1916.

PQ2285

C718

1916

ВІКТОР ГІГО.

ДЕЩО ПРО АВТОРА.

Оповідане „Кльод Ге” написав великий французський письменник Віктор Гіго (Victor Marie Hugo). Родився він в шляхотській родині в Бесансоні, 1802 року. Писати зачав уже в 14 році життя. Чоловіком був дуже діяльним, а 1851 р. мусів навіть забирати ся з рідної сторони. В 1859 р. дозволено йому вернутись, однак він не хотів користати з амністії і вериув до Парижа аж 1870. р. Гіго написав чимало оповідань і великих повістей безсмертної вартости, в яких доторкаєсь найдальших глибини людської душі і найважійших питань людського життя. Його велику повість „Нуждарі” переложеио на кільканайцять мов.

Гіго писав також поезії. Єго числять до найбільших писателів світа звучи єго „Апостолом людства”.

Він умер в Парижу 1885 р. Се маленьке оповідане зможе само вже показати велич ума і благородність душі сього великого чоловіка. Інші його твори „Нуждарі”, Сьміючий ся чоловік”, „Нотре Даме” і других богато.

КЛЬОД ГЕ

Сім чи вісім літ тому жив у Парижі бідний робітник, — Кльод Ге його звали. Мав він собі дівчину, що була йому коханкою, мав і ди-

тнну від неї. Я кажу так, як воно було, а вже читачі най собі збирають мораль у міру того, як факти сіяти муть її на дорозі. Робітник він був дотепний, меткий і розумний; дуже його скривдило виховане, але добре пожалувала природа; не вмів він читати, але вмів думати.

Було в зимі; роботи нема. Ні вогню, ні хліба в хатині. Чоловік, дівчина і дитина зазнали хстоду й голоду. Чоловік украв. Я не знаю ні того, що він украв, ні того, де він украв. Одно знаю, що з тої крадіжки було на три дні хліба й тепла для жінки й дитини, і на пять років в'язниці для чоловіка.

Чоловіка заслали відбувати свій термін до центральної тюрми Клерво. Клерво, абацтво, з якої зроблено казню, вівтар, з якого зроблено катівницю. Коли в нас мова про поступ, то власне так деякі люди його розуміють і виконують. Отсе зміст, який вони вкладають у се слово.

Ходім далі.

Прибувши там, його завдано до тюрми на ніч і до робітні на день. Що до робітні, то їй я не даю догани.

Кльог Ге, не що давно чесний робітник, а тепер злодій, був особа гідна і поважна. Він мав високе чоло, — вже у зморіцках, хоч ще був молодий — трохи сивого волосся, що губило ся в чорних пасмах, лагідні очи, що глибоко сиділи під навислими рівною дугою бровами, відкриті ніздрі, підбороддя наперед, губа погордлива. Се була гарна голова. Погляньмо, що з неї зробило суспільство.

Він рідко говорив, не часто розкладав ру-

ками, мав щось владного в цілій своїй особі, що примушувала до послуху; обличчя замислене, більше поважне, як мучениче. А про те він мучив ся.

В будинку, де замкнуто Кльода Ге, був директор робітень; се такнй служебник, як звичайно по вязицях; він разом скидає ся і на підтюремного і на крамаря, він приказує робітників і разом із тм страхає вязня, він дає струмент до рук і заліза на ноги. І сей був із такого ж гурту; людина неговірка, туга, покірна своїм думкам; людина, що ніколи не поступала ся своєю повагою; зрештою, при нагоді, добрий товариш, добрий старший, веселий і навіть жартівливий; більше тугнй, як твердий; не розумував ні з ким, навіть із собою; певно, добрий батько, добрий чоловік, що в нього головна річ обовязок, а не чеснота; одним словом, ні лхнй ні злий.

Він був із тих людей, що не мають нічого бринячого, пружнстого, що складені з безвладних молекул що не дають голосу, ні коли їх ударить яка думка, ні коли торкне яке почуття; з тих людей, що мають холодний гнів, понуру неаивість, запал без зворушення, що беруть ся вогнем ненагриваючнсь, без жадної здібности теплової; про них сказав бн, що вони сначе з дерева зроблені.

Головна риса вдачі сеї людини була упертість. Він гордий був із своєї упертости і рівнав себе до Наполеона. Але се не що, як оптична омана. На ній завело ся сила людей, що на певному відступі їм упертість видає ся за во-

лю і сьвічка за зорю. Коли ся людина було припряже те, що вона зве своєю волею, до чого будь, то було пробоем піде, аби доконати того, що залізло їй в голову.

Оттакий саме й був директор робітень у центральній вязиці Клерво. От із чого було зроблене кресало, яким суспільство що-дня било по вязях, щоб викресати іскри.

Іскра, що подібні кресала вибивають із таких кременів, часто запалює пожежу.

Ми сказали, що раз прибувши до Клерво, Кльод Ге був зачислений в робітні і поставлений до роботи. Директор спізнав ся з ним, визнав его за доброго робітника і поводив ся з ним добре. Одиого дня навіть, будши в доброму гуморі і побачивши, що Кльод Ге дуже зажурился — бо сей чоловік завжді думав про ту, яку звав своєю жінкою — він ему розповів щоб розважити й потішити, що нещасна зробила ся потаскухою. Кльод спитав зимно, що стало ся з дитиною. Невідомо.

Минуло кілька місяців і Кльод привик до вязиичного сопуху і, здавало ся, ні про що вже не думав. Певна сурова ясиість, властива його вдачі, знову взяла своє.

Майже коло сього часу Кльод узяв дивну силу над усіма своїми товаришами. Наче за якоюсь мовчазною згодою і без того, щоб хто знав і чому се так, навіть він сам, усі ті люди радиди ся з ним, слухали його: се найвищий ступінь подиву. Не аби-яка заслуга була впокори-ти собі всі ті непокірні натури. Ся влада прийшла йому негаданю і небажаню. Се від погля-

ду його очей залежало. Око людини — се вікно, крізь яке видно думки, що снують ся їй у голові.

Поставте людину, що має мислі в голові, між людей, що не мають їх; мнне певний час і по закону непоборнього притягу всі темні голони будуть тяжити покірно і з пошаною до світлої голови. Є людн-залізо, і є людн-магнес. Кльод був магнес.

Не минуло й трьох місяців, як Кльод став душею, законом і порядком у робітні. Всі ті стрілки кружили на його цифербляті. Часом він сам мусів сумніватись, чи він король чи вязень. Се був наче папа в полоні зі своїми кардиналами. І наслідком цілком природної реакції, якої вплив відбуває ся на всіх ступнях, його ненавиділи тюремники, бо любили в'язні. Се раз-у-раз так. Популярність завжди йде в парі з неласкою. Любов невільника завжди подвоює ся ненавистю пана.

Кльод Ге був великий їдець. Така вже була властивість його будови. Він мав такий шлунок що наїдку на двох звичайних людей ледве встарчило ему за день. Князь де-Катаділля мав таку саму хіть до їжі і сьміяв ся з того. Але що було приводом до веселощів князеви, грандовн іспанському, що мав пятьсот тисяч баранів, те саме — тягар для робітника і нещасте для в'язня.

Кльод Ге, як був на волі, то робив цілий день на своєму горнищі, заробляв на чотири фунти хліба і поживав їх. Кльод Ге у в'язниці робив цілий день і діставав за свою працю незмінно

півтора фунта хліба і чверть фунта мяса. Пайка завжди однакова. Кльод звичайно голодував у в'язниці Клерво. Він голодував, от і все. Голодував мовчки. Така була його натура.

Одного дня Кльод з'ївши свою злидениу порцію, взяв ся до ремества, гадаючи вгомонити голод роботою. Інші в'язні весело уминали своє. Одии парубок, блідий, білий і кволий, прийшов і став біля него. Він тримав у руці свою пайку, до якої ще не торкав ся і ніж. Стоячи біля Кльода він ніче хтів забалакати і не сьмів. Сей парубок, його хліб і мясо, драгували Кльода.

— Чого тобі треба? — нарешті спитав він грубо.

— Чи не станеш ти мені в пригоді? — відказав несьміло парубок.

— Чим? — сказав Кльод.

— Чи ти б не поміг мені зїсти се? На мене багато.

Сльози викотили ся з гордого ока Кльодового. Він узяв ніж, розділив парубкову пайку рівно на двоє, взяв одну і почав їсти.

— Спасибі, — сказав парубок. — Коли хочеш, ми так ділити мемось що дня.

— Як тебе звати? — спитав Кльод Ге.

— Альбен.

— За що ти тут? — поспитав Кльод.

— Я вкрав.

— І я теж, — сказав Кльод.

Вони справді ділили ся так що-дня. Кльодові було трийцять і шість років, а часом він **виглядав на п'ятьдесят, така стража була його**

звичайна подоба. Альбеиови було дваццять, а йому можна б дати сімнадцять, так иевинио дивив ся сей злодій. Тісна приязнь зайшла між сих двох людей, більша приязнь батька до сина; як брата до брата. Альбеи був ще майже дитина; Кльод був сливе дід.

Воии робили в одій робітні, спали під одиим перекотом, проходжувались в одиому дворику, їли одии цматок. Кожен із двох приятелів був цілим світом для другого. Здавалось, воии були щасливі.

Ми вже згадували про директора робітень. Сей чоловік, якого зиеиавиділи вязні, часто му сів, щоб привести їх до послуху, удаватись до Кльода Ге, якого воии любили. Не раз бувало, що иеурядова повага Кльода Ге ставала в пригоді урядовій повазі директора, коли треба було запобігти буитови або ворохобії. Справді щоб спииити вязиїв, десять слів Кльодових ставало за десять жаидармів. Кльод часто-густо робив сю прислугу директорови. Тим то директор і иеиавидів його цілим серцем. Він заздрий був на сього злодія. Він ховав на диї душі потайиу иеиависть, завидливу, иевблагаиу, проти Кльода, иеиависть господаря по праву до господаря на ділі, влади сьвіцької до влади духової. Се иайгірша иеиависть.

Кльод дуже любив Альбеиу і байдуже був до директора.

Одиого ранку, тоді саме як ключиики переводили вязнів по двое зі спальні до робітні, **дзорець гукнув Альбена, що стояв побіч Кльода, що директор кличе його до себе.**

— Що їм від тебе треба? — каже Кльод.

— Не знаю, — каже Альбен.

Минув ранок, Альбен не вертав до робітні. Під обід Кльод гадав, що знайде Альбена в дворнику. Альбена не було в дворнику. Вернули до робітні. Так минув день. У вечір, як повідводжено вязнів до їх спалень. Кльод шукав там Альбена очима і не бачив його. Здавалось, він тоді дуже мучився, бо звернув ся до сторожа, чого не робив ніколи.

— Чи не замедужав Альбен? — сказав він.

— Ні! — відповів сторож.

— Чого ж його нема сьогодні? — поспитав Кльод.

— А! — сказав недбало ключник — того, що його перенесено на інше мешкання.

Сьвідки, розповідаючи пізніше про сю розмову, завважали, що при сій відповіді рука Кльодова, що несла сьвічку, злегка затремтіла. Він відказав спокійно:

— Хто видав сей розказ?

Сторож відповів:

— Пан директор.

Завтра минуло як і сьогодні, без Альбена.

У вечері, тоді як кінчали ся роботи, директор прийшов до робітні зробити свій звичайний обхід. Побачивши його Кльод ще здалека зняв свою грубу лянну шапку і застїбнув сіру куртку, сумну ліберію Клерво, се тим, що у вязницях склала ся думка, що курта з пошаною застїблена привертає даскавість у старших; ото він стояв із шапкою в руці край свого осла на чекаючи на директора, коли той прийде. Директор перей-

шов.

— Пане! — сказав Кльод.

Директор спинив ся і напів повернув ся.

— Пане, — знову сказав Кльод — чи правда, що Альбена перенесено деєь інде?

— Так! — відповів директор.

— Пане, — мовив далі Кльод — мені треба Альбена, щоб жити.

І додав:

— Ви знаєте, що мені мало наїдку з тої пайки, що дає ся, а Альбен ділив зі мною хліб.

— Се його річ! — еказав директор.

— А чи ж не можна, пане, перенести Альбена в сєй віддїль де я?

— Не можна. Така вже поетанова.

— Від кого?

— Від мене.

— Пане директоре, — відказав Кльод — се життя або смерть для мене і се залежить від вас.

— Я ніколи не беру назад своїх постанов.

— Пане, хібаж я вам зробив що?

— Нічого.

— Так чому ж, — каже Кльод ви мене розлучаєте з Альбеном?

— А тому! — каже директор.

Давши таке пояснення, директор пішов далі.

Кльод спустив голову і не відказав нічого. Бідний лев у клідці, якому віднято його собаку.

Ми мусимо сказати, що трохи хоробливий апетит вязня зовсім не мінув ся з журби від тої розлуки. Зрештою здавалоєь, що він ні вчому не змінив ся так, щоб було знати. Він не говорив

про Альбена нікому з товаришів. Підчас відпочинку він проходжував ся сам у дворику і голодував. Нічого більше.

Тим часом, хто его добре знав, постерегли щось непевного і хмурого, що збирало ся щоне-день на його облнччі, хоч він був і лагідийший, як колн.

Дехто бажав подїлнти з ним свою пайку; він усьміхаючнсь відмовляв.

Що вечера, від тоді як директор дав йому поясненє, він чинив щось недоладього, що дуже було дивно від люднин такої поважної. В ту хвилину, як директор певної годнин робив свій звичайний обхід і переходив поуз Кльодів вартат, Кльод підводив очн і дивив ся на його пильно, а потім промовляв голосом повинм туги і гніву, що подібний був разом до прохаання й погрози, тільки сі два слова: „А Альбен?” Директор удавав ніби не чує і відходив здвигаючи плечма.

Даремно ся люднна здвгала плечма, бо всім, хто дивив ся на сі дивні сценн, очевидно було, що Кльод Ге щось надумав собі. Вся вязниця чекала турбуючнсь, що то вийде з сеї боротьби між упертістю і рішучістю.

Виявилось, що якое раз Кльод сказав директорови: „Слухайте, пане, віддайте мені мого товариша. Ви зробите добре, запевняю вас. Заважте, що я вам се кажу”.

Другим разом, у недїлю, як він був у дворику і сидїв на каменї непорушно кілька годин, в одній поставі, спершись ліктем на колїна і взявши голову в руку, вязень Флет наближивсь до

Його і закричав йому сьміючись:

— Що ти там у чорта робиш, Кльоде?

Кльод помалу підвів свою строгу голову і сказав:

— Я суджу когось.

Одного вечера нарешті, 25 жовтня 1831 р., в ту хвилину, як директор робив свій обхід, Кльод роздушив під своєю ногою скло з годинника, що був знайшов у ранці в коритарі. Директор спитав, що брязнуло.

— Се нічого, — сказав Кльод — се я. Пане директоре, віддайте мені мого товарища.

— Неможливо! — сказав директор.

— А про те треба — сказав Кльод голосом низьким і твердим; і подивившись директорови в очи, додав:

— Поміркуйте. Ми маємо сьогодні 25 жовтня. Даю вам речинець до 4 падолиста.

Сторож завважив пану директорови, що Кльод страхає його і що за се його можна до темної.

— Жадної темної, — сказав директор усміхаючи ся зневажливо. — Треба бути добрим до сих людей!

Другого дня вязень Перно приступив до Кльода, як той ходив собі замислившись осторонь иньших вязнів, що пустували в маленькому чотирикутнику сонця на другому краю двора.

— Чим ти, Кльоде, зажурив ся?

— Я боюсь, — каже Кльод — що б часом не скоїлось яке лихо сьому доброму пану директорови.

Від 25 жовтня до 4 листопада повних десять днів. Кльод не минув жадного дня, щоб не нагадати директорови, як той переходив поуз його, що йому де-далі стає важче з того, що нема Альбена. Директор, здивувшись тим, раз завдав його до темної на двайцять і чотири години, бо намагався Кльодове здавалось йому западто настирним.

Ото і все, на що здобувся Кльод.

Настало 4 листопада. Того дня Кльод прокинувся з лицем ясним, якого ніхто не бачив у його від тоді, як рішительний пан директор розлучив його з приятелем. Вставши, він понишпорив у чомусь подібному до білої скринки, що стояла у ногах, і де лежало кілька його лахманів. Він звідти витяг пару маленьких ножиць. Ті ножиці та розрізаний том Емілья, були одинокою річчю, що йому лишилася від жінки, яку він кохав, від матери його дитини, від його маленького, колись щасливого, господарства. Дві річі непотрібні Кльодови; ножиці могли здатись тільки жінці, книжка письменному. Кльод не вмів ні шити, ні читати.

Переходячи старий побілений вапном монастир, що служив за гільбище у замку, бо відправа там не відбувалась, він наблизився до заступництва Феррарі, що дивився уважно на величезні віконні штаби. Кльод тримав у руці маленькі ножиці; він їх показав Феррарі, кажучи:

— Сього вечера я переріжу отсі штаби си-ми ножицями.

Феррарі не ймучи віри, засьміявся, і Кльод теж.

Сього дня рано він працював пильнійше, як звичайно; ніколи він не робив так швидко і ри заплатив чесний міщанин із Труа, д'Брессіе так добре. Здавало ся, він поклав скінчити конче в раїці солом'яний бриль, за який йому з го- Незадовго перед полуднем він спустив ся, маючи якусь потребу до столярії, що була в першому поверсі, під поверхом, де він працював. Кльода і там любили, як скрізь, але він рідко туди вступав. Тим то всі скрикнули:

— Ба! ось Кльод!

Його обступили. Се була врочиста оказія. Кльод бистро кинув оком по салі. Жадиного дзорця там не було.

— Хто б мені позичив сокири? — сказав він.

— На яку річ? — спитали його.

Він відказав:

— Щоб забити сього вечера директора робітень.

Йому подано кілька сокир на вибір. Він узяв найменшу, але найгострішу; сховав її за пояс і вийшов. Там було двацять і сім вязів. Він їм не наказав мовчати, але жадеи не зрадив його.

Воии про те иавіть не балакали з собою. Кожен чекав, що воио буде. Справа була

страшна, але ясна і проста. Жадної заплутанини. Кльода не можна було ні радити ні зрадити.

Годину згодом він иадійшов до одного за- судженця, літ шіснадцяти, що ловив гави на гультбищу і порадив його, щоб він иавчив ся читати. Сеї хвилини арештант Фаєт приступив до Кльода і спитав його, якого чорта він сховав за поясом? Кльод сказав:

— Се сокира, щоб забити сього вечера пана директора.

І додав:

— Хиба видко?

— Трохи — каже Фаєт.

Решта дня минула як звичайно. О семій годині у вечер замкнено вязнів, кожен гурт у призначеній йому робітні; дозорці вийшли з робочих саль, як се бувало звичайно, щоб повернути ся після директорового обходу.

Кльод Ге з товаришами по ремесству теж був замкнений в своїй робітні.

Тоді відбувала ся в сій робітні надзвичайна сцена, не без величності і не без жаху, єдина в такому роді, якої б жадна історія не могла оповісти. Там було, як се навіпісля виявило слідство: вісімдесять і два злодії, лічучи між ними й Кльода, що судили директора.

І но що дозорці покінчили їх, Кльод став на своїм ослоні і оголосив у хаті, що має дещо сказати. Все заніміло.

Тоді Кльод підійс голос і сказав:

— Ви знаєте, що Альбеи був мені брат. Мені замало того, що дають тут їсти. Навіть купуючи самому хліб за ті малі гроші, що я заробляю, мені мало. Альбеи ділив зі мною свою пайку ; з початку я його любив за те, що він мене годував, далі за те, що він мене любив. Директор розлучив нас. Йому нічого не було з того, що ми собі в купі, але він лиха людина, йому любо мучити. Я його просив вернути Альбеиа. Ви бачили він не хотів. Я йому дав речинець до 4 падолиста, щоб він мені віддав

Альбена. Він менс завдав до темиої за те, що казав се. Але я за той час судив його і засудив на смерть; ми маемо 4 падолиста. За дві години він прийде робити свій обхід. Я вас завідомяю, що забю його. Ви маєте що на се сказати?

Всі мовчали.

Кльод почав знову. Він мовив, здавалось, надзвичайно проречисто, що зрештою була природна річ для його. Він виголосив, що добре знає, що йде на насилле, але не гадає, щоб то була його причина. Він запевняв вісімдесять і одного злодія, що його слухали:

що він був у примусовім положеню;

що часом опиниш ся в такому куті, що в своїй справі сам мусиш бути за суддю;

що справді він не міг узяти життя директорови, не віддавши свого власного, але він уважав за добре віддати своє житте за справедливу річ;

що вже два місяці він про се міркує і добре розміркував;

що, на його думку він не уносить ся злобою, але наколи б він помилив ся, то благає, щоб звернули на се йому увагу;

що він часно викладає свої доводи справедливим людям, що його слухають;

що затого він убе пана директора, але коли хто має зробити йому увагу, він ладеи вислухати того.

Один тільки голос зняв ся, і сказав, що перш, як забити директора, Кльод повинен стрібувати ще раз побалакати з ним і вблагати його.

— Се правда — сказав Кльод — і я се зроблю.

На великих дзигарах ударила осьма година. Директор повинен був прийти о девятій.

Як тільки сей дивний касаційний суд наче б то затвердив вирок, що видав Кльод, то Кльод повеселійшав. Він поклав на стіл усе те, що було в його з его одежі, вбоге лахматте вязия, і покликавши по черзі тих товаришів, яких любив найбільше по Альбеіови, пороздавав їм усе; собі лишив лише пару маленьких ножиць.

Потім він поцілував ся з усіми. Дехто плакав; він усміхав ся до них.

Сеї останньої години були хвилі, коли він балакав так спокійно і навіть весело, що дехто з товаришів потай сподівав ся, як се вони казали пізнійше, що він може покине свою думку. Він раз жартом навіть погасив одну з тих небогато свічок, що блимали в робітні, подумом своєї іїздрі, бо він мав негарні звички з виховання, і вони заважали його природній гідности частійше, ніж би треба. Але годі було, щоб сей давній уличник часом не відгоинив паризьким ривчаком.

Він постеріг одиого молодого, блідого за судженця, що нильно дивив ся на його і третів, певно чекаючи на те, що побачить.

— Ну, хлопче, сміліще! — сказав йому тихо Кльод — се річ одної хвилини.

Пороздававши своє добро, попрощавшись із усіма і стиснувши всім руки, він перепинив неспокійні балачки, що де-не-де було чути по

темних закутках робітні і гукнув, щоб усі взяли ся до роботи. Всі послухали ся мовчки.

Робітня де се діялось, була подовгаста саля, довгий рівнобіжник із вікнами на довгих стінах і двома дверима, одні напроти других із обох кінців. Варстати були розставлені пообіруч коло вікон, ослони торкали ся муру під простим кутом, і просторонь, що була вільна між двох рядів варстатів, творила наче довгу доріжку, до просто лежала від дверей до дверей і таким чином перерізувала салю. Ссю довгою і досить вузькою доріжкою директор мав перейти роблячи свій обхід: він мусів увійти південними дверима і вийти північними, подивившись на право й на ліво. Звичайно він робив сєй перехід швидко і не снішяючись.

Сам Кльод знову сів на своїому ослоні і взяв ся до роботи, як Жак Клеман (Жак Клеман, домініканський чернець, що забив Генріха III року 1589). брав ся колись до своєї молитви.

Всі чекали. Хвилина наближалась. Коли се почув ся дзвінок. Кльод сказав:

— Се перед-бій.

Тоді він устав, переїшов повагом частину салі, і снер ся ліктем на ріг першого варстату, коло входних дверей. Його вид був цілком спокійний і добродушний.

Вдарила девята година. Двері відчинились. Директор увійшов.

Хвилина — і в робітні все зармерло.

Директор був сам, як звичайно.

Він вступив веселий, задоволсний, і не ба-

чив Кльода, що стояв ліворуч дверей, сховавши праву руку в штанах. Він минув швидко перші варстати, піднявши голову, жуячи слова і кидаючи там і сям свій погляд, не завважуючи, що очі всі із цілої салі були прикуті до одної страшної думки.

Коли се він раптом повернув ся, здивований бо почув ходу за собою. Се був Кльод, що йшов за ним мовчки кілька хвиль.

— Що ти там робиш? — сказав директор, — чому ти не на своєму місці?

Там людина вже більше не людина, але собака, до неї кажуть „ти”.

Кльод жебрак відказав із пошаною.

— Тому, що маю балакати до вас, пане директоре.

— Про що?

— Про Альбена.

— Ще! — каже директор.

— Завжди! — сказав Кльод.

— А так! — відказав директор ідучи далі — тобі ще мало двайцять і чотири години темної?

Кльод, усе йдучи в слід йому, відказав:

— Пане директоре, віддайте мені товариша.

— Неможливо.

— Пане директоре — сказав Кльод голосом, що злагіднив би демона — я вас благаю, посадить Альбена зі мною, ви побачите, як я добре робити му. Ви вільні, се вам байдуже, ви не знаєте, що то приятель; але я, я маю тільки чотири стіни своєї вязниці. Ви можете піти і прийти; а я маю тільки Альбена. Віддайте мені його.

Альбен мене годував ви се добре знаєте. Скажіть тільки „добре”. Що вам значить, коли в тій самій казні буде людина, що зве ся Кльод Ге і друга, що зве ся Альбен? Се ж просто. Пане директоре, мій добрий пане! Богом сьвятим заклинаю вас!

Кльод може ніколи не промовив так багато до тюремника. Після того зусилля, втомившись, він чекав. Директор відказав нетерплячим жестом:

— Неможливо. Я вже сказав. І не нагадує мені сього більше. Ти мені докучуєш.

Поспішаючи він прискорив ходи. Кльод також. Так перемовляючись вони прийшли обидва до вихідних дверей; вісімдесят злодіїв дивило ся й слухало, затаївши дух.

Кльод стиха торкнув ся руки директора.

— Але бодай нехай я знати му, за що я засуджений на смерть? Скажіть мені чому ви його розлучити зі мною?

— Я вже тобі казав, — відповів директор — тому!

І повернувшись плечима до Кльода він простяг руку до клямки виходових дверей.

На відповідь директора Кльод відступив на крок. Вісімдесят статуй, що були там, побачили, як його права рука витягла зі штанів сокиру. Ся рука піднялась і не встиг директор крикнути, як три удари сокирою, страшно сказати, зроблені в ту саму розколину, розломилі йому череп. Тої хвилі, як він упав чавзнак, четвертий удар перетяв йому лице; але в запалі, який годі було раптом спинити, Кльод Ге роз-

сїк йому праве стегно п'ятим непотрібним ударом.

Дирсктор був мертвий.

Тоді Кльод кинув сокиру і закричав: „Тепер другому!” Другий се він. Бачили, як він витяг із своєї куртки маленькі ножниці „своєї жінки” і встромив собі в груди, а нікому й на думку не спало спинити його. Лезо було коротке, груди глибокі. Він зод двадцять разів штуркав себе ними, покрикуючи: „Прокляте серце, чи ж я не найду тебе?” і нарешті впав купаючись у крові, зомлівши на смерть.

Хто з двох був чия жертва?

Коли Кльод прийшов до памяти, він був у ліжку, покритий хустем і бандажами; його добре пильнували. В головах йому стяли добрі сестри-жалібниці і ще до того слідчий суддя, що складав протокол і питав його з великим інтересом „Як ся маєте?”

Він утратив багато крові, але ножниці, якими він бажав заповідати собі смерть, зле виповнили свій обовязок; жаден штих, що він собі зробив не був смертельний. Смертельні були тільки рани, що він зробив пану директорови.

Допити почали ся. Його питано, чи се він забив директора робітень вязниці Клерво? Він відказав: „Так”. Його спитали, за що? Він відказав: „Зате” Зрештою по якімсь часі рани його зацалились; горячка мордувала його і він трохи не вмер.

Падолист, грудень, січень, і лютий минули в догляді за ним і в слідстві; лікарі і судді товпились коло Кльода; одні гоїли йому рани,

другі споряжали на нього ринтованне. Коротко кажучи, 16 марта 1832 року вже зовсім одужавши, він з'явився перед карним судом в Труа. Ціле місто збіглося на розправу.

Кльод добре вглядався на суді. Чисто вноленний, з непокритою головою, в невеселій, сірій, двох відтінків одежі „клервоських” вязнів.

Королівський прокурор обставив салю всім багнетами з околиці, „щоб, як сказали судді спинити всіх злочинців, що мусять бути свідками в сій справі”.

Коли почалася розправа, зайшла днина трудність. Жадеи із свідків того, що сталося 4 падолиста, не бажав свідчити на Кльода. Президент грозив їм своїм дисциплінарним правом, але все дарма. Тоді Кльод промовив, щоб вони свідчили, і всім розв'язався язик. Вони сказали те, що бачили.

Кльод слухав їх усіх із глибокою увагою. Коли хто забувсь, або з прихильності до нього мнав факти, що свідчили на некористь винуватця, Кльод нагадував їх.

Від свідчення до свідчення пасмо фактів, які ми отсе розгорнули, розвинулись перед судом.

Була хвиля, коли присутні там жіюки плакали. Судовий пристав покликав засудженця Альбена. Се була його черга, щоб свідчити. Він увійшов, поточуючись; він ридав. Жандарми не могли запобігти, щоб він не впав у руки Кльода. Кльод підтримав його і сказав усміхаючись королівському прокуророви: „Се злочинець, що ділнить свій хліб із тими, хто голо-

дний". Потім він поцілував Альбена.

Ліста свідків вичерпалась, пан прокурор підвівся і забрав голос такими словами: „Панове присяжні, суспільство похитнуло б ся аж до своїх підвалин, коли б справедлива кара минала таких великих злочинців як сей, що” і т. д. За сею памятною промовою забрав слово Кльодів оборонець.

Промови за і проти, кожда своєю чергою, проробили все те, що вони звичайно проробляють на тих перегонах, що звуться карними розправами.

Кльод гадав, що не все було сказано. Він підвівся у свою колію і промовляв так, що не одна інтелігентна особа вернула з суду до дому не тямлячи себе з подиву. Здавало ся, що сей бідний робітник більше речник, як убійця. Він говорив стоячи, голосом проникливим і дуже здержливо, з ясним оком, чесним і рішучим, з жестом майже все однаковим, але повним влади. Він казав речі, як вони були, просто, поважно, не побільшуючи, признав ся до всего, дивив ся в очи 296-му артикилови, і поклав свою голову під нього. Були хвилі високо-проречистого слова, що зворушували натовп і перешептани на вухо повторно розкочувались по сідлі. Се справляло шелест; в протязі його Кльод переводив дух, кидаючи гордий погляд на присутних.

Іншими моментами сей чоловік, що не вмів читати, був лагідний, звичайний, як письменний; а ще хвилинами скромний, помірний, ввічливий до суддів, уважний, обережно ступа-

ючи в дразливій частині дискусії.

Раз тільки він запалив ся гнівом. Королівський прокурор у тій промові, що ми не навели вповні завважив, що Кльод Ге забив директора робітень без свавілля і насильства, з боку директора, значить без зачіпки.

— Що! — закричав Кльод — я не був зачіплений! А, так! справді, се справедливо, я вас розумію. Пяна людина дає мені стусана, я її забиваю; я був зачіплений, ви мені робите ласку, ви посилаете мене на галери. Але тут чоловік не паний, чоловік з повна розуму, душить мені серце через чотири роки, коле мене жалом шпильки що-дня, що години, що хвилини, там, де й не сподієш ся того штику, і так цілих чотири роки! Я мав жінку, для якої вкрав, — він мене мордує сею жіркою; я мав дитину, для якої вкрав, він мене мордує сею дитиною; мені не доволі хліба, приятель дає мені його, він віднімає мені приятеля й хліб. Я прошу вернути мені мого приятеля, він мене садить до темної. Я йому, нишпорці, кажу ви, а він мені, каже ти. Я йому кажу, що я мучусь, а він мені, що я йому докучаю. Тоді чого ж ви від мене хочете, щоб я робив! Я його забиваю. Добре, я дивогляд, я забив сього чоловіка, я не був зачіплений, ви мені стинаєте голову. Робіть!

Дебати замкнуто, президент зробив своє безсторонне й блискуче резюме. Він його закінчив так: „Ледаче життя; дивогляд справді; Кльод Ге почав із життя на віру з повією, потім украв, далі забив“. Все те було правда.

Саме перед тим, як присяжні мали йти до

свого покою, президент спитав підсудного, чи не має він чого сказати про поставлені питання.

— Дрібничку, — сказав Кльод. — Ось що. Я злодій і забійник, я вкрав і забив. Але чому я вкрав, чому я забив? Поставте сі два питання по руч із иншими панове присяжні.

По чверть годнній нараді прнсудом дванайцятн Шампанців, що звалось їх „панове присяжні”, засуджено Кльода Ге на смерть.

Правда на початку дебат де-хто з них завважив, що підсудний звав ся Ге (Gueux значить нужденний, злиденний, жебрак і разом з тим ланець, ледар, шахрай) і се на ннх справило глибоке вражіне.

Кльодови винчтано вврок; на нього він тільки й сказав:

— Добре. Але чого сей чоловік украв? чого сей чоловік забив? Ось два питання, на які вони не відповідають.

Повернувши до вязниці, він веселий по вечерав і сказав:

— Трійцять і шість років пережито.

Він не бажав подавати на касацию, але одна з сестер, що його доглядала, дуже за те просила його плачучи. Щоб її потішити він подав. Здавалось він вагав ся до остатньої хвилі, бо коли підписав свое подане на реестрі регістратури, то правний речинець — три дні — кілька хвиль перед тим минув.

Бідна вдячна дівчинна дала йому кілька франків. Він узяв гроші і подякував. Тим часом, як його подане пішло на розгляд, Труяські вязні підмовили його тікати і брали ся помогти

Йому, але він на те не пристав. Арештанти кинули йому крізь кватиру гвіздох, шматок дроту і дужку з відра. Кожного з тих струментів було досить такої розумній людині, як Кльод, щоб перепиляти свої заліза. Він віддав дужку, дріт і гвіздох сторожеви.

8-го червня 1832 року, сім місяців і чотири дні по вчинкови, о сімій годині вранці, реєстратор трибуналу увійшов у казню до Кльода і оповістив, що жити йому — одна година. Його подане відкинено.

— Ходімо! — сказав Кльод спокійно. — Я добре спав сеї ночі не гадаючи, що спати му ще краще прийдучої.

Здає ся, слова сильних людей мусять завжди вибрати певної величності перед лицем смерти.

Прийшов піп, потім кат. Він був покірний проти попа і лагідний против ката. Він не відмовляв ні свого тіла, ні своєї душі. Він заховав цілковитий спокій душі. Поки його стрижено, хтось балакав у кутку про холеру, що загрожувала містови Труа.

— Що до мене, — сказав Кльод усьміхаючись — мені нема чого лякати ся холери.

Зрештою він слухав попа дуже уважно, каючись багат, жалкуючи, що його не навчено віри.

На його прохання йому віддано ножиці, що ними поранив себе.

Там бракувало леза, що зломилось в його грудях. Він просив тюремника, аби той передав сі ножиці Альбенови. Він сказав теж, що

бажав би, аби до сього ще додано ту пайку хліба, що він мав з'їсти того дня.

Хто йому звязав руки, тих він попросив, щоб йому в праву руку положено пятифранкову монету, яку йому була дала сестра-жалібниця, єдину річ, що йому лишила ся.

Три чверти на осьму він вийшов із тюрми, з усім звичайним сумним почотом стратенців. Він шев пішки, блідий, устроївши очи в розпяття, що тримав піл, але йшов твердою ходою.

Сей власне день було вибрано для страти тим, що се був день базарний, і що б було як мога більше глядачів на їх дорозі; бо здає ся ще не перевели ся у Франції пів дикі осадн, де суспільство вбиває людину та ще й нахваляє ся тим.

Кльод вийшов на риштованне поважно, все дивлячись на розпятте Христове. Він хотів обграти попа, потім ката, дякуючи одному, прощаючи другого.

Кат відштовхнув його з легка, як сказано в донесеню про страту. В ту хвилину, коли помічник ката привязав його до дошки гільоти́ни, він дав знак попови, щоб той узяв пятифранковика, який він держав у руці, і сказав до його:

— На бідних.

Саме тоді вдарило восьму години; голос дзигаркового дзвону покритив його голос, і сповідник відповів йому, що не чує. Кльод почувавши посередку між двома ударами повторив лагідно:

— На бідних.

Ще не вибила восьма, і ся благородна і розумна голова впала.

Дивний вплив прилюдних страт! Сього самого дня, коли ще необмита гільотина стояла серед майдану, базаряє бейтежили ся питанем за мито і трохи не розірвали акцизника. Знати, що ваші закони злагідияють нарід!

Ми вважали за свій обовязок розповісти подрібну історію Кльода Ге, бо, по нашому, всі точки сеї істрії, могли б служити заголовками в розділах книжки, де була б розвязана велика задача народу в девятиайцятому віці. В сїм визначнім житті є дві голови фазы: перед упадом і по впадови, і під сими двома фазами, два питання: питання про вихованне і питаанне про карність; між сими двома питаннями — все суспільство.

Сей чоловік певно був із роду вдалий, ручий, добре обдарований. Що ж йому бракувало? Поміркуйте.

Отут велике завданне на пропорцію; хто його розвяже, той зуміє вдержати універсальну рівновагу: Най суспільство робить завжді для осібиика стільки, скільки природа.

Побачте Кльода Ге. Без жадного сумніву, має він не дурну голову і добре серце. Але для кидає його в суспільство так эле уряджене, дає його до вязниці так эле урядженої, що він допускає ся злодійства; суспільство кінчить забійством.

Хто справді винен?

Чи він?

Чи ми?

Строгі питання, пекучі питання; вони тепер усім мулять голову, всіх нас смикають за полу і одного дня завяжуть нам дорогу, що треба буде просто подивити ся їм у очи і дізнати ся, чого вони хочуть.

Коли бачиш на очи подібні факти, коли погадаєш як сі питання дошкуляють, коли питаєш себе, про що власне думають наші державні керманічі, як що вони не думають про се.

Сойми що року тяжко заклопотані. Без сумніву, дуже велика річ видушувати синекури і знімати гусільниці з бюджету; дуже велика річ творити закони, що б я перебравшись жовніром, пішов патріотично на варту до дверей графа Льобо, якого не знаю і не бажаю знати, або змусив себе парадувати на площі Марії, на втіху мого медяникаря, якого наставлено моїм офіцером.

Що сказав би сойм, як би серед тонких пересправ, коли міністерство часто дошкуляє опозиції, а опозиція міністерству, раптом із лав сойму або з трибуни публичної підвів ся хто-небудь і сказав такі серйозні слова.

— Замовкїть ви, що тут говорите, замовкїть! Ви гадаєте, що ваша мова до речи? Поміляється. Ось в чім річ: правосудде рік тому пошматувало колодачем чоловіка в Паме; в Діжоні воно зняло голову жіиці; в Парижі воно робить на рогатках Сеи-Жак нечувані страсти. Се велика річ. Займіть ся сим, а потім уже сперечайтесь, чи гузики національної гвардії

повинні бути білі, чи жовті, чи милозвучійше слово безконечність, чи певність.

— Панове центру, панове правиці й лівиці. Загал народа терпить. Чи ви його назвете республікою, чи ви його назвете монархією, народ усе терпить, се факт. Нарід голодує, нарід приймає холод. Злидні його штовхають на злочин або на ледаче життє, се як до полу. Змилюйтесь над народом, якому каторга бере синів, дїм розпусти — дочок. Ви маєте занадто вже каторжників, ви маєте занадто вже проституток.

—Що доводять сї дві болячки? Що тіло суспільне точить якась внутрішня хвороба.

— Ви зібрали ся на пораду коло ліжка хворого: займіть ся хворобою. Ви зле лічите сю хворобу. Вивчіть її краще. Коли вже ви й творите закони, то се тільки палїятиви, латаїина. Половина ваших кодексів — рутина, друга половина — ходженє на помацки.

— Тавро було припіканєм, що гангреновало рану; се божевільна кара, що до віку відзначала злочин на злочинцєви! зробила з них двох приятелїв, двох товаришів, двох нерозлучників.

—Каторга, се шкідливий наливний плястер, що знову дає всисатись в організм майже всїй поганій крові, що був витяг, ще більше її зіпсувавши.

— Кара на смерть — варварська ампутація.

— Але тавро, каторга, кара на горло, три річи, що чіпляють ся одна за одну. Ви скасували тавро; коли ви льогічє!, скасуйте решту.

— Розпалене залізо, куля, сікач гільотини, се три частини силлогізму. Ви відняли розпалене залізо, куля і сікач не мають більше змислу.

— Зніміть сю стару драбину злочинів—карність, переробіть ваші устами, вязинці, вашнх суддів. Пристосуйте закони до звичаїв.

— Панове, на рік за багато голов стинає ся у Франції. Адже ви готові зробитн ошадисть, починайте з сього!

— Ви взяли ся касувати, скасуйте ката. Платнею вашнм вісімдесяти катам ви заплатите працю шістьсот учнтелів народннх.

— Погадайте про загал народній. Дітям школи, робітні дорослим!

— Чи ви знаєте, що Франція така країна в Европі, де менше люди вміють читати? Данія вміє читати, Ірландія вміє читати, а Франція не вміє читати! Се сором.

— Ходіть у остроги. Покличте перед себе всіх каторжннків. Розгляньте одні одного снх осудженців закону людського. Вирахуйте похил усіх профілів, полапайте всі ті черепи. Кожен із снх упалих людей має під собою свій звірячий тип; здає ся, що кожен з ннх є пересічно такого або такого звірячого роду з людськістю. Ось рнсь, ось кітка, ось малпа, ось каня, ось гиена. Але за сі бідні зле зліплені голови перша вина без сумніву належить ся природі, а друга вихованню.

— Природа зле витесала, виховане зле вигладило витесок. Зверніть ваші клопотн на сей бік. Дайте добре виховане народовн. Розвнньте як найкраще сі нещасні голови, щоб розум,

що є в них, міг більшати.

— Народи мають череп добре або зле збудований з огляду на їх інституції.

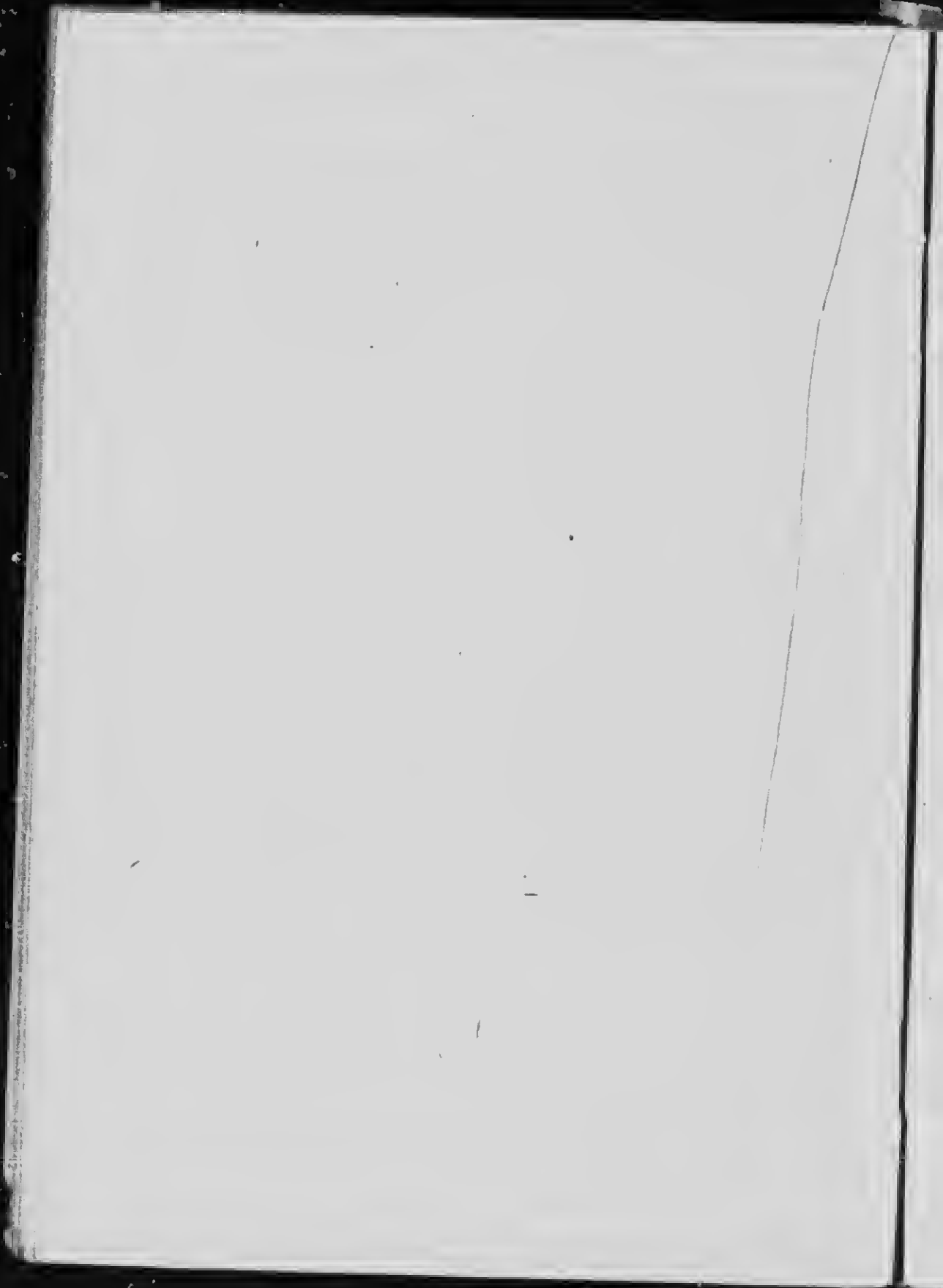
— Рим і Греція мали високе чоло. Відкрийте як можна, найбільше лицевий кут народу.

— Вся сила речі в голові простого чоловіка. Ся голова добрих зародів. Що б вона доспіла і удосконалилась, уживайте до того що є найосяйнішого і найлагіднішого в чесноті.

Забійник на великих шляхах краще направлений, був би найдобрішим громадянином у місті.

— Плекайте голову простого чоловіка, розділюйте її, поливайте її, уплідняйте, освітуйте, ужиткуйте, і вам не буде потрібні рубати її.

ІВАН ТУРГЕНЕВ.

Іван Тургенев — славіозвісний російський письменник — народився 28 грудня 1818 року, в місті Орлові, в родині багатиря-поміщика. Вчився спершу в університеті московському, а далі в петербурзькому, після чого поїхав ще доучуватись за кордою. Живши ще у батьків, письменник Тургенев добре надивився на те лихо та злиді, що терпіли наші селяни за часів кріпацтва і тому, коли він почав писати, вже в перших своїх творах („Записки мисливця”) оповів про ту селянську неволю, що терплять наші люди і сим багато допоміг визволенню селян з кріпаків. Тургенев писав багато чудових, дуже цінних творів, за які його вважають одним з найкращих російських письменників. Тургенев дуже прихильно ставився до українського письменства, яке за часів свого відродження мало лише ворогів. Він приятелював з Марком Вовчком і сам перекладав твори сего знаменитого письменника (Вовчка) на російську мову. Помер Тургенев року 1883, маючи 65 років життя.

БІРЮК

ОПОВІДАННЯ ІВАНА ТУРГЕНЕВА.

Якось у вечері вертався я з полювання до дому, на візку. Треба було проїхати ще вер-

стов з всім; моя добра, прудка кобила бадьоро бігла пухкою дорогою, часом поводила ухамн й хрюпла; стомленнй собака, немов привязаний иї на крок не відступав від задних коліс. Проти мене надсувала ся хмара. Вона повагом підіймала ся з за ліса; понад мене й назустріч мені летіли довгі, сірі хмарки; верболіз хнтав ся иаче стурбованнй і шамфотів. Спека від разу змінилась на вогкий холод.

Я вдарив коняку віжкою, спустив ся в долину, перехопив ся через сухе річницє, що поросло чагаром, виїхав на гору і незабаром опинив ся у лісі. Дорога крутнула ся перед мене поміж густими кущами ліщини, вже окутаними темрявою; я ледво посував ся далі. Візок стрибав по твердих паростках столітних дубів та лип, що плутаючись по дорозі, простягали ся через глибокі колії — сліди возових коліс; моя коняка почала спотикати ся.

Аж ось, у горі, раптово загудів страшеннй вітер, забурхали дерева, великі краплі дощу заторохтіли й зашльопали по листю, палахнула блискавка, і громовиця розлютувала ся.

Лийув дощ, як із ведра. Я їхав помалу і незабаром мусів спинити ся: коняка моя грнзла, мені засліпило очи, я нічого не бачив. Сяк так притулив ся я під широким кущем. Зігнувшись і закутавши лице, покірию чекав я на кінець негоди, аж коли, несподівано мені здалось, що дорогою сунеть ся висока постать. Почав я придивляти ся пильнйше у той бік, — таж таки постать, ніби вросла з землі біля

мого візка.

— Хто се — спитав гучний голос.

— А сам ти хто?

— Я тутешний цобережиик, — відповів чоловік.

Тоді я назвав себе.

— А, знаю! до дому їдете? — зиов запитав побережиик.

— До дому. Се бачиш, громовиц яка.

— А так, громовиця, — відповів голос.

Під сю хвилю біла блискавка освітила лісничого від гфлови до ніг; тріскучий та короткий вибух грому гукиув слідом за нею. Дош лииув що з більшою силою.

— Не швидко вгамуєть ся, — говорив далі цобережиик.

— Нічого не вдієш! Мушу перебутч отут, — сказав я.

— Щож! Я вас у свою хату проведу, — сказав він.

— Будь ласка.

— Ну, то прошу сідати.

Він підійшов до голови коия, узяв її за уздечку і сіпиув. Ми рушили. Я захопив ся за подушку візка, що колисав ся „иначе човен в морю”, та кликав собаку.

Моя бідолашиа кобила ледви тягла иоги багиом, ховзала ся, спотикала ся; а побережиик иаче холітав ся сюди й туди, иемов привид. Іхали ми досить довго; иарешті мій проводир зупинив ся, — „ось ми й дома. паие” спокійно промовив він. — Зарипіла фіртка, загавка-

ли разом де кілька щенят.

Підвів я голову і, при світлі блискавки вгледів невеличку хатку серед широкого, огороженого тином подвіря. З самотнього віконця ледви блимав огонь. Лісничий підвів коняку до ганку, й постукав у двері.

— Тус зараз, обізвав ся тоненький голосочок, зачув ся тупіт босих ніг, зарипів засов, і дівчинка років дванадцяти в сорочечці, підперезана рубчинкою, з ліхтарем в руці зявила ся на порозі.

— Посвіти панови; — сказав він їй; — ваш візок я візьму під шюпу.

Дівчинка зиркнула на мене й майнула у хату.

Я поплентав ся слідом за нею.

Побережникова хата містила в собі одну кімнату зачаділу, низьку і порожню, без ліжка і була не розгороджена. На стіні висів дракий кожух. Поєдинча рушниця лежала на лаві; у кутку валяла ся куша лахів; два великі горшки стояли біля печі. На столі горіла лучина (соснові тріски, котрі запалюють бідні люди у Московщині для освітлювання хати.), котра то сумно палахкала, то зовсім гасла. Посеред хати висіла колиска, почеплена за кінець довгої жердки. Дівчинка загасила ліхтар, присіла на маленький ослінчик і правою рукою почала колисати колиску, лівою — поправляла лучину. Обдиви ся я довкола, — серце мені защеміло: не весело у вийти в ночі в селянську хату. Немовлятко важко й хутко дихало у

колисці.

— Хиба ти сама тут? — спитав я дівчику.

— Сама, — ледви чути промовила вона.

— Ти побережникова дочка?

— Побережникова, — прошепотіла дівчи́нка.

Зарипили двері і побережник, зігнувши голову, переступив поріг. Він підняв ліхтар з землі, підійшов до стола і засвітив кагаиця.

— Мабуть не звикли до лучиини? — промовив він, потрясши кучерями.

Я глянув на нього. Рідко доводилося мені бачити такого молодця. Високий на зріст, плечистий, він був стрункий на диво. З під замашної сорочки випиналися його могутні м'язи. Кучерява чорна борода вкривала майже половину його сурового й смілого лиця; рішуче дивилися з під брів невеликі карі очі. Злегка взявши ся у боки, він став перед мене.

Я подякував йому й спитав, як його звати.

— Звуть мене Хомою, — відповів він: а по прізвищу — Бірюк.

— Так се ти Бірюк?

З цікавістю дивився я на нього. Від мого Ярмоли та й від інших мені частенько доходило ся чути оповідає про побережника. Бірюка, якого боялися, як вогию. На їх думку, ще не було на світі такого лихого побережника: „оберемочком хворосту не дасть скористувати ся; якої б там доби не було, хоч в глузу ніч, завсігди налетить, та й накриє, як мокрим ряд-

ном. Та дужий, мовляв, та верткнй, як чорт... Тай не візьмеш його ні чим: ні горілкою, ні грішми; ніяк не привабиш його. Вже не раз добрі люди лагодили ся вкоротити йому віку, так ні — не даєть ся”.

Так балакали сусіди про Бірюка.

— Так ти Бірюк, — знова промовив я: — я, брате чув про тебе. Кажуть, ти нікому не подаруєш.

— Службу свою сповняю, — сумно відповів він: — панський хліб даремно їсти не годить ся.

Він витяг з за пояса сокиру, присів на землю і почав колоти лучину.

— Хиба у тебе хазяйки нема? — спитав я його.

— Нема, — відповів побережник і з силою махнув сокирою.

— Померла, мабуть?

— Ні... еге... померла, — додав він і відвернувся,

Я замовк; він підвів очі і подивив ся на мене.

— Утікла з подорожним міщанином, — вимовив він з жорстокою усмішкою. Дівчинка спустила оченята; немовлятко прокинулось й закричало; дівчинка підійшла до коліска. — На, дай йому, — обізвав ся Бірюк та в сунив їй у руку забруднений — смочок. — Ось і його кинула, — бубонив він, показуючи на немовлятко. Далі він відійшов до дверей, зупинив ся й оглянув ся.

— Ви, пане, — почав Бірюк: — мабуть нашого хліба не будете їсти — а у мене крім хліба..

— Я не голодний.

— Ну, то як знаєте. Поставив би вам самовара, та чаю нема в мене.. Піду подивлю ся, як там ваша коняка.

Він вийшов і грюкнув дверима. Я вдруге обдивив ся. Хата здавала ся мені ще сумнійшою, ніж спершу. Гіркий дух диму тяжко тиснув мені груди. Дівчинка не рухала ся з місця і не підводила очей; деколи штовхала вона коліску і несміливо натягувала сорочечку, що зсовувала ся з плечей, голі ніженьки висіли, немов не її?

— Як тебе звуть? — спитав я.

— Улітою, — промовила вона, ще більше похнюпившись.

Побережник увійшов і сів на лаві.

— Громоваця утихає, — зауважав він, трохи промовчавши: — коли зволите, я вас проведу з ліса.

Я підвів ся. Бірюк взяв рушницю й оглянув її.

— На що се? — спитав я.

— Та у лісі крадуть... Біля Кобилячої Долини рубають дерево, — додав він на відповідь мені.

— Хиба відсіля чути?

— З двору чути.

Ми вийшли разом. Дощик перейшов. Гень, в далечині, ще зібрали ся важкі купи хмар, зрі-

дка палахкали довгі блискавки; але понад нашими головами вже де-не-де виглядало темніше небо, зірочки миготіли крізь ріденькі, прудкі хмарки. Риси дерев, обрисааних дощем та зхвильованих вітром почали висувати ся з темрави. Стали ми прислухати ся. Побережник зняв шапку і вступив очи в сиру землю.

— Гень.. О! Оо!.. — раптово промовив він і простяг руку: — бач, яку ніч вибрав. — Я не чув нічого, крім шелесту листя. Бірюк вивів коияку з під шопи. „От же” — голосно додав він: „ще й втіче”.

— Я піду з тобою... хочеш? — кажу.

— Гаразд, — відповів Бірюк і завів коияку назад: — „ми його в мить спіймаємо, а там я вас проведу. Ходімо”.

Му пішли: попереду Бірюк, я за ним. Бог його знає, як він пізнавав дорогу, але ж зупиняв ся він коли-не-коли, та й то, щоб прислухати ся до цюканя сокири.

— А, — бурмотів він крізь зуби: — чуєте? чуєте?

х

— Та деж само? Бірюк здвигнув плечима. Ми збігли в долину, вітер на мить затих. — Я почув гучні удари сокири по дереві. Бірюк глянув на мене і кивнув головою. Ми пішли далі мокрою папороттю і кропивою. Зачув ся довгий, глухий гомін.

— Повалив.. — пробурмотів Бірюк.

Тим часом небо розяснило ся; у лісі по троха яснійшало. Нарешті ми вилізли з долини. Почекайте — но тут, — сказав мені побереж-

инк, нагнув ся і взявши рушницю у гору, зник між корчами. Я почав пильно прислухувати ся. Крізь невгаваний шум вітру, поблизько здввали ся мені ледви чутиі звуки: сокира обережно цюкала по сучках, рипіли колеса, пурхала коняка.

— Куди? стій! — несподівано гремить Бірюків голос.

Другий голос закричав жалісно по заячому... Почала ся борня.

— Брешеш, брешеш, приказував Бірюк: — не втечеш..

— Я кинув с ятуда і спотикаючись на кождому кроці, прибіг до місця бійки. Біля зрубанаго дерева, на землі, порав ся побережник; він тримав під собою злодія і закручував йому руки по за спиною шнурком. Я підійшов. Бірюк підвів ся й поставив його на ноги. Я зобачив мокрого селянина, з довгою, бородою, Миршава шкапа, вкрита до половини грубою рогожею, стояла тут вкупі з возом. Побережник не мовив її слова; селянин теж мовчав і тільки крутив головою.

— Пусти його, — прошепотів я на вухо Бірюкови: — я заплчу за деревину.

Бірюк мовчки узяв коняку лівою рукою: правою він тримав злодія за пояс.

— Ну, повертай ся роззяво! — сурово промовив він.

— Сокиру он хоч візьміть, — пробурмотів селянин.

— Навіщо їй пропадати. — сказав побе-

режник і підняв сокрну. Ми поплентались. Я йшов ззаду. Дощик знову почав нас кропити і незабаром лнув, мов із ведра. Ледво дочалалася ми до хати. Бірюк покнивав спійману шапку серед подвіря, увів мужика у хату, попустив шнурок і посадив його у кутку...

Дівчинка, що вже була заснула біля печі, схопила ся і мовчки з переляком почала дивитися на нас.

Я сів на лаву.

— Та-ба, який дощ линув, — зауважив побережник: — доведеться пересидіти. Може прилягнеть, відпочинеть...

— Спасибі.

— Я його, з вашої ласки, у комірчинку замкнув, сказав він далі, тикаючи пальцем на селянина: та, бачите, захов...

— Лиши його тут, не чіпай, — перепинив я Бірюка.

Селянин глянув з під лоба на мене. Я поклав собі, щоб там не було, визволити бідолаху. Він сидів на лаві, не рухаючись. При світлі ліхтаря я міг добачити його змучене й змрщене обличчя, навислі жовті брови, неспокійні очі, худе тіло... Дівчинка лягла біля самих його ніг і знова заснула. Бірюк сидів коло стола, схиливши голову на руки. Цвіркун цвіркав у кутку... дощик стуконів по даху й збігав шибками; ми всі мовчали.

— Хомо Кузьмовичу, — несподівано загомонів селянин глухим і не твердим голосом:

— Хомо Кузьмовичу...

— Чого тобі?

— Пусти.

Бірюк не відповідав.

— Пусти... з голоду... пусти.

— Знаю я вас, — хмуро відповів побережник: — уся ваша слобода така — злодій на злодієви.

— Пусти, — просив селянин; — прикащик... Звелись її на що! ой як... пусти!

— Звелись її на що!.. красти нікому не слід — відповів побережник.

— Пусти Хомо Кузьмовичу... не заіпасти. Бо добре ж знаєш, який ваш — зість, ой як.

Бірюк відвернув ся. Селянина сіпало, іаче пропасниця його тріпала.

Він хитав головою й нерівно дихав.

— Пусти, — знову благав він з розпукою: пусти, їй Богу пусти! я заплачу, ой як, їй Богу. Їй Богу з голоду... діти плачуть, добре знаєш. Скрути доводить ся, ой як.

— А ти все таки красти не ходи.

— Шкапу, — мовив далі селянин: — шкапиу, хоч її... тільки нею й держимо ся... пусти!

— Кажуж, не можна. Я теж чоловік не вільний: з мене питають. Вас мазькати теж нема чого.

— Пусти! Злидні. Хомо Кузьмовичу, зовсім тее... як його... пусти!

— Знаю я вас!

— Пусти бо.

— Ет що там з тобою базікати; сиди мовчки, не то я знаєш? Пана не бачиш, чи що?

Похиюпив ся сердитий...

Бірюк позіхнув; схилив голову на стіл. Я ждав що буде далі...

Селянни раптово впростував ся. Йому очи горіли й внд почервонів.

— Ну, так наж, їдж, на подавись, на, почав він, прижмуривши очн й опустивши куточки губ; на, душогубе клятий, пий християнську кров, пий...

Побережник обернув ся.

— Тобі, кажу, тобі, людожере, крвопивцю, тобі!

— Ти паний, чн що, що заходив ся лаятись? — здивовано загомонів побережник. — З глузду зїхав, чи що?

— Паний! Чн не на твої гроші, душогубе клятий, звірюко, звірюко, звірюко...

— Гай, гай... та я тебе!..

— То меї що? Все одно гниутн; куди я діну ся без коияки? Забнй, все одно; чн з голоду, чн так — все одно. Пропаде все: жінка, дітн, — гинь все. А тебе доберемо ся, підожди!

— Бірюк підвів ся.

— Бий, бий, — галасував селянни несамо-внтим голосом: — бнй, бий, на, візьми, бнй... Дівчинка хутко зияла ся з долу і втопила в нього свої оченята. Бий! бнй!

— Мовчати! — загремів побережник і двічі ступиув.

— Годі, годі, Хомо, — закрячав я: покинь його... Бог з ним.

— Я не буду мовчати — репетував иещас-

ний. — Все одно загинати. Душогубе ти, звірюко, погинелі на тебе нема... Ну, подожди ж, не довго тобі панувати. Спечуть тобі горлянку, подожди!

Бірюк схопив його за плече. Я метився на поміч селянина.

— Не займайте, пане! — гукивав на мене побережник.

Звичайно, я не злякався б його погрози і вже було простягнути руку; аж, на диво мені, він одним рухом здер з ліктів селянина шнур, схопив його за потилицю, насунув йому на очі капелюха, відчинив двері й випхнув його геть.

— Геть до біса з своєю шапою! — заревів він у слід селянинові: — та гляди мені у друге...

— Ну, Бірюку, — нарешті промовив я: — здивував ти мене: гарна ти людина, як бачу я.

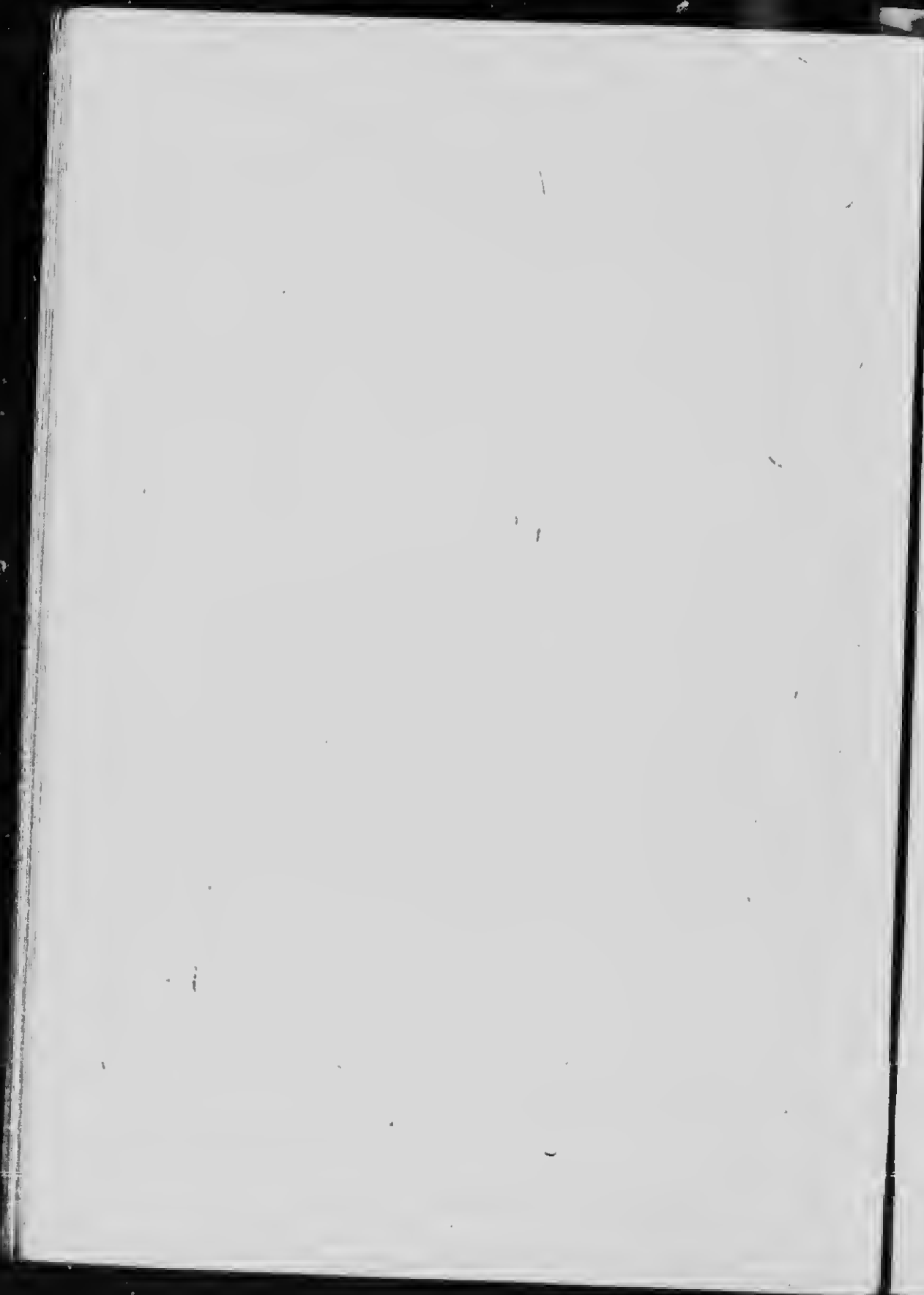
— Ет, що там, пане, — зупинив він мене з досадою: — не розказуйте тільки нікому, будь ласка. Та краще, мабуть, я вас проведу, додав він: — бо бачу я — не пересидіти вам дощика.

На дворі заторохкотіли колеса селянського воза.

— Бач, поплентався! — пробубонів він: — та я його...

Через пів години він попрощався зі мною на краю ліса.

ГЮ ДЕ МОПАСАН.

Французський новеліст Генрик Гю де Мопасан (Henri Guy de Maupassant) родився 1850 р. Писати зачав 1880 р. Внашій мові відома з його новель збірка „Дика пані”. Умер 1893 р.

ЧОРТ.

При ліжку умираючої матери стояв мужик, а біля него лікар. Стара була спокійна та бліда. Она здала ся на Божу волю і споглядала на обох, та прислухувала ся їх бесіді. Мала умерти; але она не противила ся судьбі, бо і на неї мала вже раз прийти черга. Она мала вже дев'ятьдесять два рокн.

Крізь вікно і отворені двері продирали ся теплі проміні сонця і падали на нерівну, глиною висмаровану підлогу, яку утоптали чотирі генерації „босаків” своїми пятами. Теплий вітрець повівав лагідно і заносив до комнати на своїх крилцях запах трави, збіжа та листків, спалених горячими проміннями сонця. Пильні скакуни цвірінькали, неначе би ходило їм о те щоби дістати хрипку; они оживляли своїм концертом природу.

Лікар промовив голоснійше:

— Гоноре! Ви не можете лишити своєї матери самої в такім стані. Она може кождої хвилини сконати!

Мужик повторив зі смутком:

— Алеж я мушу звозити збіже до стодоли; і так лежить уже за довго в полі. Тепер саме на се пора. А що ви, мамо, на се скажете?

А умираюча старуха, що і тепер ще була скупю, притакувала головою і казала синові звозити збіже; она умре собі і без него спокійно.

Але розгійвааний лікар тупиув ногою.

— Тож ви простак! Я на се не позволяю, розумієте! Як мусите коиче иині звозити збіже, то йдїть по стару Рапетову, нехай она пильнує слабої. Я так хочу, розумієте! А коли мене не послухаєте, то зятяте собі, що як захоруєте, я не буду доглядати вас, а тоді згиинете, як собака, розумієте?!

Високий, худий, мужик о повільних рухах, заиепокоеиий з одиої стороии грізними словами лікаря, а з другої жалуючи гроший, числив, надумував ся, доки вкінци не спитав:

— А кїлько бере та Рапетова?

Лікар крикиув:

— А я звідки маю се знати? То залежить від сього, як довго буде пильнувати. Згодїть ся з нею. Але за годиниу має она вже тут бути, розумієте, чи иї?!

Мужик рішив ся.

— Йду, йду, не маєте чого гївати ся, пане доктор!

Лікар обїзвав ся ще раз на відхіднім до него:

— Добре, добре, лише уважайте, що жартів зі мною нема!

Коли лікар вийшов, звернувся до умираючої матері і сказав рішучо:

— Га! коли сей каже, то треба піти по Рапетову; зараз верну ся.

Стара Рапетова стерегла в селі і в цілій околиці умерлих і умираючих. А коли обшила мерців в полотно, з якого не сміли вийти, вертала ся з поворотом домів, та прасувала біле, але вже для живих. Була зморщена, неначе зівяле яблуко, злісна, заздрісна, скупа і зігнута в четверо. А про ніщо инше не говорила, як лише про тих умерлих людей, яких пильнувала і про різні недуги, які бачила на свої власні очи. А оповідала про все так точно, як ловець про осьої пригоди.

Коли Гоноре Бонтеме прийшов до Рапетової, она розпускала тоді синю фарбу у воді.

— Добрий день вам, пані Рапетова — сказав — що чувати коло вас нового?

Она звернула ся до нього і промовила:

— Всьо старе, всьо старе. А що у вас?

— У мене всьо добре, тільки щось з мамою...

— З мамою?

— Та так!

— А щож вашій мамі?

— От вже туй-туй заберуть ся на тамтой світі.

Старавитягнула сині руки з води, а прозорачні каплі спливали з пальців.

Жалуючи спитала ся:

— То вже з ними так зле?

— Та доктор каже, що може не діждуть завтрашньої диини.

— Ну, то значить ся, з ними вже дуже зле!

Гоноре надумав ся. Хотів звести розмову на свою просьбу. А що нічого більше не приходило йому на гадку, тому промовив в одній хвилині:

— Кілько ви хотіли би за се, як би сиділи при ній аж до кінця? — А знаєте, що я не богач. Я не мав навіть за що слуги у себе держати, а через надмірну працю мати занедужала. Працювала она за десятьох, мимо того, що має вже дев'ятьдесять два роки.

Рапетова відповіла поважно, та поволи: є дві ціни: сорок су за день, а три франки за ніч для богатих; а двацять су за день і сорок за ніч для бідійших. Ви будете платити мені двацять і сорок.

Гоиоре задумав ся. Він знав добре, що його мати є витревала та сильна, тому думав, що боротьба між житем, а смертю могла би проволікати ся у неї яких вісім днів проти осуду лікарів.

Він заявив рішучо:

— Ні! Я хочу, щоби ви мені сказали ціну за все аж до кінця. Доктор і так сказав, що стара довго не потягне. Коли так буде, то ваша користь, а моя страта. А коли поже довше, то буде моя користь, а ваша страта.

Рапетова споглянула здивована на него.

До тепер ніколи не годила ся она на подібний спосіб, тому не знала що відповісти. Опісля прийшло їй на гарку, що він може хоче собі з неї закпити.

Не можу тепер вам нічого сказати, доки не побачу хорої.

— Ну, то ходіть зі мною.

Сейчас обтерла она руки і пішла з ним. По дорозі не розмовляли они між собою. Она ішла скоро дрібним кроком, він знова витягав свої ноги, неіначе би хотів перескочити через потік.

Сонце пекло, а корови, що лежали на полі, підносили голог і видавали слабї голоси неіначе би просили сьвіжу траву.

Доперва недалеко дому промуркотів Горіоре:

— А як би так було вже само з себе скінчило ся?

А ті слова вповіли неясне бажане, якого він бажав собі.

Одиак стара не скоінала.

Она лежала на плечах в берлозі. Руки спочивали на колдрі з фіолетової матерії, ті страшно худі, обнажені руки, подібні до екзотичних звірят. Она сильно їх затиснула наслідком ревматизму, утоми і праці, яку протягом життя виконувала.

Рапетова приближила ся до хорої і поглянула на єї лице. Она взяла єї за живчик, опукала, запитала о дрібницю, щоби почути єї голос, а опісля придивляла ся їй знова з ува-

гою і вийшла. Була рішучо пересвідчена, що стара не переживе ночі.

— Ну і щож? — спитав Гоноре.

Стара відповіла:

— Та що, потягиле ще два або три дні. Дайте мені шість фрайків за все.

— Шість фрайків? — зойкинув він — шість фрайків! Чи не гріх? Яж вам кажу, що се не потребає довше як пять шість години!

І так торгували ся довгий час. Але що стара хотіла вже відійти, а збіже само не зайшло би до стодоли, він згодив ся:

— Най буде шість фрайків за все аж до кінця.

Так шість фрайків.

Гоноре пішов в поле до свого збіжа.

Рапетова вийшла знов до хати і взяла ся до роботи; бо коли пильнувала хорих, все працювала чи для себе, чи для родини, яка її наїяла. Вкінци спитала:

— А ви прийняли вже св. Тайни?

Хора заперечила головою.

Рапетова, жінка дуже релігійна, скочила мов опарена.

— Ах! Боже милий, як се може бути! Сей час біжу по священика.

Небавом прийшов священик, що був одітий в білу комжу а малий хлопець дзвонив та давав людям знати, що ідуть до хорого. Люди, що працювали в поли, поздїймали капелюхи і на хвилю перестали працювати, доки священик не зник їм з очий. Дівчата, що вязали

сиопи, звернули ся в ту сторону, звідки доходив звук дзвінка, та хрестили ся. Курки наполохаїі бігли на своїх слабеїьких иїжках здовж рова, та ховали ся поза плотом. А дячок ступав скорим кроком. За ним ішов священик з головою склоненою до землі з біретом на голові, та шептав молитви. За ними дриптала Рапетова зігута в четверо, немов би хотїла кождої хвилі упасти перша. А руки зложила неіначе в церкві.

Гоїоре побачив їх з далека і спитав:

— А до кого то отець ідуть?

Хлопець відповів скоро:

— До вашої матери.

Мужик зовсім тому не дивувався. І почав дальше працювати.

Хора висповідала ся, одержала розгрішеїє і прийняла св. Тайїи; священик відїшов, та лишив обі невісти в парній та душній комнатї.

Рапетова споглянула на хору, бо хотїла впевнитися, чи она довго ще потягїє.

День кінчив ся; сильїїший вітрець наїосив до комиати сьвіжий воздух і порушав святий образ, що був прибитий цьвахом до стїни; заслони при вікнах, колись біли, були тепер заплямлені, хотїли звільнитися і улетїти, подїбно як душа недужої.

Хора жїнка, з очима широко отвореїими, очїкувала рівнодушно так близької смерти, що велїла на себе так довго ждати. При віддиху було чути голос, що добував ся через затиснеїне горло.

Небавом і він устане — і бракне на зеили
одної невістн, а ніхто не буде за нею жалувати.

З заходом сонця Гоноре вернув з поля.
Приблизившись до ліжка, спостеріг, що мати
ще жне і спитав:

— Но, а що чувати?

Так питав ся він і давнійше, коли мати
його почувала себе хорою.

Пращаючи ся з Рапетовою, сказав:

— Завтра о пятій будьте вже тут!

— Так, буду о пятій — сказала.

І дійсно прийшла враз зі сходом сонця, за-
ким Гоноре вийшов в поле, зів зупу, яку сам
собі зварив.

Баба спитала.

— Но, як має ся мати, жне?

З лютостию в очах, відповів їй:

— Навіть має ся ліпше!

Рапетова затревожена зближила ся до у-
мираючої, що лежала в такім самім стані, як
вчора, нерухома, з очима отвореними і затис-
неними п'ястуками, які лежали на покривалі.
Пізнала она се добре, що недужа може потре-
вати довше, от так чотири до вісім днів. Ляк-
стиснув її скупе серце, а між тим почувала она в
собі злість проти того мужика, що її вивів в
в поле і проти його матери, що не хотіла вми-
рати. Она взяла ся до роботи і вдивляла ся в
поморщене лице умираючої, та ждала спокій-
но.

Гоноре вернув на сніданє; здавало ся, що
був **вдоволеній, а навіть веселий.** Опісля знов

відійшов і звозив щасливо збіже до стодолн.

Рапетова здригнула ся. Кожду хвилинну, що улїтала, уважала страченим часом, та страченим грошем.

Мала скажеиу охоту. вхопити ту стару напасть за шню, стнстутн з легка і задержати сей скорний відднх, що вкрав їй дорогнй час і гроші. Але подумала про небезпеку. Ииша гадка прнйшла їй на думку і она зблнжнла ся до ліжка та спитала:

— Чи ви видїлн, коли чорта?

Недужа прошептала:

— Ні!

Тодї Рапетова почала оповідати їй ріжні казки, щоби ними перелякати хорий ум конуючої. Она розказувала, що на кілька хвиль перед самою смертию, появляє ся людям чорт. Держить він в руці мітлу, на голові рондель і голосно кричить. Коли хорий вже його побачив, то за кілька хвиль кіичнть ся його жите.

І почала вичисляти тнх, котрим появи ся чорт в сїй подобі. Юза Loisel, Евляийя Ratier, Зося Padagnau, Сефариин Grosried.

Недужа перелякана сим оповіданем піднесла руки і хотїла звернути лице до вікна. Нечаяно Рапетова шезла від стїп ліжка. Она виняла з шафи плахту і убрала ся в неї; на голову насадила роидель, так, що три короткі ніжки виставила мов би ріжки; до правої руки взяла мітлу, до лівої залїзну накривку і кинула єї в **гору, а та впала на землю з великим бряско-**

том..

Опісля вилізла она на крісло, відслонила заслоу при вікні і явила ся перед хорою, та наслідувала рухи чорта, причім видавала з себе грімкі слова; а слова ті видавали ся тим страшійшими, бо відбивали ся в зелізиім горшку, що заслоював єї лице. Мітлю своєю грозила она хорій.

Хора з мутиими очима налякала ся. Она хотіла зібрати всі свої сили, щоби зіскочити з ліжка і втечи. Она витягнула з під покривала свої рамена і груди, однак повалила ся безсильна та віддала Богу духа.

А Рапетова поставила спокійно все на своє місце; мітлу в кут, плахту до шафи, рондель до сінній, горієць на підлогу, а крісло при стіні.

Опісля заводовим своїм рухом примкинула очи помершій, поставила при ліжку миску, наляла трохи свяченої води, вложила до неї хрест, що стояв на комоді, уклякла перед ним і шептала молитви за душі померші, яких вивчила ся при своїм занятю. А коли Гоиоре вернув над вечером до дому, застав єї при молитві і сейчас обчислив, що стара Рапетова визискала від него двацять су, бо пильнувала хорої три дии, за що належало ся їй лише нять франків, а він мусів їй дати шість.

Переклав Гриньо Томашевич.

СВЕТОЗАР ЧОРОВИЧ.

НА СТІЦУ.

Вже через кільканацять дець потішає мати свої маленькі донечки:

— Братчик приїде!

Вона чула від сусідів, що всі повстанці, що пішли на боротьбу за „чесний хрест“, тепер вертають ся і незабаром будуть дома.

„ Приїде братчик!“ — говорила вона дівчаткам і сама незвичайно повеселіла, завчасу радіючи з того, що знов побачить свого коханого сина і пригорне його до своєї материнської груди.

Невже то жарт? Минуло цілих два роки, як вона його не бачила. Було то так давно, дуже давно, як він прашав ся з ними і пішов кудись з другими, а вона лишлась слаба, зиможена, мучилась дець і ніч, працюючи тяжко, щоб вижити себе і тих трое діточок.

Тяжко приходилось їй за той час. Рідко коли наділив її стравою котрній-небудь сусід, а частійше всього не було дома ні кусника хліба, а вона голодувала по дневи і по два.

Аджеж діточки ще маленькі, слабкі. Старшій доньці не білше десяти літ, а молодшій не було й осьми. Не могли вони, певна річ, терпеливо зносити голоду і часто питали:

— Мамо, чому ти не даєш нам їсти?

— Тепер у нас нема нічого.

— А чи буде?

— **Буде, певно буде.**

— А коли?

— А тоді, як прийде брат, — звичайно говорила вона.

І вона була сильно переконана, що те голодоване устане, як тільки вернеться Йово і возьметься за роботу.

Та діточки не могли так довго чекати.

— А колиж вернеться братчик?... — питали вони.

— Незабаром прийде, незабаром.. — все відповідала мати.

І от тепер, вкінці, справді він вертається з іншими „устахамн“ (повстанцямн). Не вже може хто бути щасливіший від неї?

Опорядила цілу хату — най він застане прибрану хату; приладила йому постіль, принесла свіжого дрібного сїна.

— Наспався біднецький там на каміню, — шепоче сама до себе — най тепер відпочине на мягонькім.

Настав вкінці бажаний день.

Заметушилося і хвилювало ціле село. Старі і малі ідуть далеко за село на стрічу устам. Перед хатами стоять жінки, перекликаються. Нарід переходить біля них гуртками, всі веселі, співають пісень, радісно переглядаються. А діточки згуртувалися коло якоїсь на борзї склеєної хоругви, гомонять, кричать, приготовлюються до бурхливої стрічі героїв.

І наша мати повела діточок на стрічу братовн.

Просто сердешна перемінилася. Лице стало яснїйше, веселїйше, хода лекша, навіть стан

випростував ся, — зовсім вона че подібна тепер до згорбленої старушки.

І діти весело скачуть довкола неї і все кличуть:

— Мамо, братчик прийде! Тепер вже не будемо голодні!

— Не будемо, діти, не будемо! — говорить вона і сама усміхається.

— Тепер у нас всьо буде!

— Всього буде доволі.

З такими розмовами дійшли вони до кінця села вийшли в кінці з нього і підійшли до ліса.

— Тут будемо дожидати, — сказала мати.

Дівчатка послушали, затримали ся.

Назбирайте братчикова ягід; я знаю він любить їх.

І обое дівчатка побігли в лісок, стали там лазити по траві, кущах, шукаючи ягід, а мати усіла під високим дубом і гляділа в далечину, дожидаючи, що от от хто небудь появить ся там.

Минуло не багато часу, нікого не видно... Минуло ще чимало минут — і знов нікого...

От раптом далеко показав ся маленький облачок, що ставав розмірно все більший. Тепер вона вже розпізнає, що то кінці і піші люди, числом до двадцяти, спішать до села.

Радісно забило ся у неї серце — вона швидко підскочила на ноги.

— Тут ось! — закричала — тут ось!...

Обернувшись до ліса, кличе дитий.

— Ходіть сюди! — он братчик...

Дівчатка збігли в ліса.

— Де він? — питають.

— Он він, ось вони, глядіть! — говорила вона показуючи рукою.

— Ось він, ось він, — закричали діти, плещучи з радости в долоні.

Уставші тим часом зовсім наближали ся. Ішли вони обнявши ся і співаючи ріжних пісень.

Мати підійшла їм на стрічу.

— На добрий день! — привитали її всі..

— Доброго вам здоровля і щастя! — відповідає вона, а сама очима шукає снна.

Але його тут нема.

— А де мій Йово? — питає вона послідного.

— Так, то він твій?

— Так.

— Не знаю.. Може бути припізнив ся, іде ось він з заду за нами, — сказав той, відвернувшись, і пішов наперед.

Затримала ся старушка.

— Чому запізнив ся? — говорить сама до себе. — не вжеж не знає, що я його тут чекаю..

— Деж братчик? — питають дівчатка.

— Прийде, прийде зараз, — відповідає вона — і знов глядить в далечину.

Справді надійшло ще кількох повстанців.

—Ось тут — говорить вона — іде з ними...

І знов пішла на стрічу.

Тут побачила усіх своїх сусідів. Мати оглядає всіх і вже не дожидає доброго слова, скоро питає:

— А деж Йово?

Сусіди переглянули ся.. Всім видно тяж-

ко чогось відповісти.

— Чиж іде він? — знов питає воиа.

— Ні, не знаємо — кажуть.

— Чи йде він там по заду за вами? — повторяє воиа немовби не чула їх відповіді.

— Не знаємо, — кажуть їй знов.

— За нами нема нікого ледви проговорив вкінці кумів син Микола і не дивлячи ся на ню пішов вперед.

Старушка знов задержала ся. Щось тяжко здавило їй грудь... воиа не може віддыхати.

— Нема його! — заговорила вкінці дрожачим голосом, а сама іще глядить в далечину, дожидає.

Глядять там й дівчатка.

А в далечині не видно ні обличка, ні подорожнього. Тільки вороне злетіло ся з відкись, покружляло над головою старушки і відлетіло кудась далеко, далеко..

— Нема його — знов заговорила глухо старушка, й від тайного почуття здавилось їй серце... Горячі сльози наповнили їй очі і потекли по зморщенім лиці.

А дівчатка, побачивши тоє, пригориули ся до неї:

— Не плач мати! — Братчик прийде...

ЗМІСТ.

Кльод Ге	3
Бірюк	35
Чорт	49
На стрічу	59

КУПУЙТЕ КНИЖКИ

На складі в Українськiм Голосі можна дістати слідуючі книжки:

- Подорож Гулівера до краю Ліліпутів
(малих люднй) 20 ц.
- Подорож Гулівера до краю Великанів
і другі оповіданя 20 ц.
- Деять братів і десята сестриця Галя 20 ц.
- Хінська Царівна і Калина 20 ц.
- Вндіе Паломника в Єрусалимі і другі
оповіданя 20 ц.
- Як львиця вихвала царського сина
і другі оповіданя 20 ц.
- Опришок і другі оповіданя 20 ц.
- Місяць свідок і другі оповіданя .. 20 ц.
- Хаи і його снн, або Українка-Бранка
і другі оповіданя 20 ц.
- Кльод Ге і другі оповіданя 20 ц.
- Весна, збірка поезій 35 ц.
- Сіра кобнла 5 ц.
- Пригоди Ничипора Довгочхуна 15 ц.
- Пімста робітинка, оповідане з канадій-
ського житя 15 ц.
- Закон відшкодованя робітнків 10 ц.
- Книгариям і розпродавцям звнчайний кни-
гарський опуст.

Замовленя слати на адресу:

UKRAINIAN VOICE

BOX 3626

WINNIPEG, MAN.

ЧИТАЙТЕ

ЧИТАЙТЕ

УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС

найбільшу українську часопись в Канаді,
яка виходить на 12 сторін

Український Голос коштує на рік 2 долари
разом з книжочками вартости 1 долара, які
кожний передплатник дістане даром.

Український Голос подає найбільше вістей
з російської і австрійської України, допн-
сий з життя Українців в Канаді і різних
вістей з Канади.

В Українськiм Голосі знайдете много на-
укових статей, оповідань, смішного і
ріжної всячини.

Запренумерувавши собі Український Голос,
будете мали в нiм найліпшого приятеля, з
яким ніколи не розстанетесь

Предплачуйте отже Український Голос і за-
охочуйте других до передплати сеї часопи-
сі. Нехай не буде ані одної української ха-
ти в Канаді, в котрій не знаходив би ся
Український Голос!

Передплату поснлайте на адресу:

UKRAINIAN VOICE

BOX 3626,

WINNIPEG, MAN.

Льокаль редакції і адміністрації містить ся на
212-214 DUFFERIN AVE., WINNIPEG.

